

NAIDA NOZIEGUMU

APKAROŠANA LATVIJĀ UN ČEHIJAS REPUBLIKĀ:

SALĪDZINOŠS PĒTĪJUMS

UDK 323+343.3(437)

Ou 400

LATVIJAS
CILVĒKTIESĪBU
CENTRS

LATVIAN
CENTRE FOR HUMAN
RIGHTS

Šī publikācija ir sagatavota projekta “Naida noziegumu apkarošana Latvijā un Čehijas Republikā: likumdošana, policijas prakse un NVO loma” ietvaros, ko finansē Eiropas Komisijas programma “2005. Pasākumi pilsoniskās sabiedrības atbalstam dalībvalstīs, kas pievienojās Eiropas Savienībai 2004. gada 1. maijā”, un kas ieviests sadarbībā ar Čehijas Helsinku komiteju.

Publikācijā atspoguļots pētījuma autora viedoklis. Tas nevar tikt izmantots, lai paustu Eiropas Komisijas oficiālo nostāju.

Autors: Dr. Robins Ouklijs (Robin Oakley)

© Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2008

© Fotografijas: Latvijas Cilvēktiesību centrs

Izdevuma sagatavošana un dizains SIA “Nordik

ISBN 978-9984-792-89-7

SATURS

Kopsavilkums	5
1. Ievads	7
2. Eiropas konteksts	9
3. Pašreizēja situācija Latvijā un Čehijas Republikā	11
(a) Latvija	11
(b) Čehijas Republika	13
(c) Galvenās tēmas, līdzīgais un atšķirīgais	15
4. Projekta iniciatīvas	18
(a) Latvija	18
(b) Čehijas Republika	22
(c) Darba un rezultātu izvērtējums	23
5. Gūtās atziņas un secinājumi ES kontekstā	26
(a) Gūtās atziņas	26
(b) Secinājumi ES kontekstā	29
Galvenie avoti un atsauces	31
(a) Projekta dokumenti	31
(b) Starptautiskie dokumenti	31

Ziņas par autoru

Dr. Robins Ouklijs (*Robin Oakley*) ir neatkarīgs konsultants, kas palīdz valsts iestādēm un nevalstiskajām organizācijām risināt jautājumus saistībā ar rasismu un etniskajām attiecībām. Viņš aktīvi darbojas šajā jomā vairāk nekā 30 gadu un ir daudz rakstījis par šo tematiku. Īpaši aktīvi viņš iesaistījies to jautājumu risināšanā, kas saistīti ar policijas darbu Apvienotajā Karalistē un visā Eiropā – tajā skaitā Centrāleiropā un Austrumeiropā, kā arī Krievijā un Balkānos. Viņš ir strādājis par konsultantu policijas darba un minoritāšu jautājumos Eiropas Padomē, EDSO un ES Pamattiesību aģentūrā. Pēdējā laikā viņš ir EDSO Augstā komisāra minoritāšu jautājumos neatkarīgais konsultants, kurš piedalās oficiālo EDSO rekomendāciju un politikas praktisko vadlīniju izstrādāšanā par policijas darbu daudznacionālās valstīs.

KOPSAVILKUMS

Šis pētījums ir sagatavots Eiropas Savienības finansētā projekta “Naida noziegumu apkarošana Latvijā un Čehijas Republikā: likumdošana, policijas prakse un NVO loma” ietvaros. Šo projektu laika posmā no 2006. līdz 2008. gadam īstenoja Latvijas Cilvēktiesību centrs sadarbībā ar partnerorganizāciju Čehijas Helsinku komiteju.

Projekta uzmanības centrā bija neefektīvais policijas darbs ar naida motivētiem noziegumiem abās valstīs. Projektā iztirzātas arī problēmas, kas saistītas ar likumdošanu un tās normu piemērošanu, kā arī šādu noziegumu ietekme uz cietušajiem un to kopienām. Izveidojot sadarbību starp policiju un nevalstiskajām organizācijām gan nacionālajā, gan starptautiskajā līmenī, kā arī iesaistot semināru un konferenču darbā starptautiskus ekspertus, projekta autoru mērķis bija veicināt informētību un problēmas izpratni, kā arī izstrādāt praktiskus instrumentus un metodes efektīvākam policijas darbam naida motivētu noziegumu apkarošanā abās valstīs.

Pētījumā vispirms īsi ieskicēts Eiropas konteksts, tad salīdzināts esošais stāvoklis abās valstīs un beidzot aprakstīti un izvērtēti šā projekta rezultāti. Pētījumā rezumējot norādītas gūtās mācības un atziņas, kā arī sniegtas rekomendācijas turpmākam darbam nacionālajā un Eiropas līmenī.

Galvenās atziņas ir šādas: (a) likumā jāparedz iespēja efektīvi reaģēt ne tikai uz rasisma izpausmēm, bet arī uz citiem naida motivētiem noziegumiem, (b) jāizstrādā skaidras vadlīnijas un procedūras attiecībā par policijas darbu un attiecīgo noziegumu reģistrācijas kārtību, (c) jāveicina izpratne par noziegumu sekām no cietušo skatpunkta, (d) ir svarīgi izveidot starpresoru sadarbību (it īpaši starp policiju, prokuratūru un tiesām) un (e) pievērst īpašu uzmanību preventīviem pasākumiem.

Ja runājam par metodoloģiju, projekts skaidri parāda nevalstisko organizāciju vadošo lomu, lai palīdzētu policijai un citām valsts institūcijām efektīvi reaģēt uz naida motivētiem noziegumiem. Nevalstiskās organizācijas var ne tikai sekot valsts varas iestāžu darbam un to kritiski vērtēt, bet arī konstruktīvi sadarboties ar šīm organizācijām, lai palīdzētu šo darbu pilnveidot – gan gādājot par informētības un izpratnes padziļināšanu, gan “būvējot tiltus” starp šīm iestādēm un cietušajiem, un viņu

kopienām. Izveidot veiksmīgu sadarbības modeli starp nevalstiskajām organizācijām, no vienas puses, un policiju un citām varas institūcijām, no otras puses, nebūt nav viegls uzdevums, un rezultāts ir atkarīgs no savstarpējās uzticēšanās, cieņas un izpratnes. Šādas attiecības veidojas laika gaitā un balstās uz neatlaidīgiem pūliņiem veidot sadarbību.

Eiropas kontekstā pētījums parāda, cik svarīgs ir projekts pašreizējai Eiropas politikai cīņā pret rasismu un diskriminācijas un sociālas izstumšanas veidiem plašākā izpratnē. Konkrēti, tas piedāvā rīcības modeli un metodoloģiju, ko varētu izmantot daudzviet visā Eiropā, tādējādi veicinot labas prakses izplatīšanos naida motivētu noziegumu apkarošanā, balstoties uz policijas un nevalstisko organizāciju sadarbību. Šo apsvērumu dēļ būtu lietderīgi šajā projektā izmantoto metodoloģiju piemērot citās valstīs Eiropā, vislabāk sistemātiskas mērķa programmas veidā, ko finansētu Eiropas Savienība. Šādas programmas galvenā iezīme būtu apstākļi, ka to vada nevalstiska organizācija, ka tā par savu galveno uzdevumu uzskata Eiropas Savienības politisko saistību īstenošanu attiecībā uz rasismu un citām naida izpausmes formām, kā arī to, ka nacionālā līmeņa aktivitātes tiek integrētas starptautiskajā kontekstā ar pieredzes apmaiņas palīdzību.

1. IEVADS

Šis pētījums sagatavots Eiropas Savienības finansētā projekta "Naida noziegumu apkarošana Latvijā un Čehijas Republikā: Likumdošana, policijas prakse un NVO loma" ietvaros. Projektu īstenoja Latvijas Cilvēktiesību centrs laika posmā no 2006. līdz 2008. gadam kopā ar sadarbības partneri – Čehijas Helsinku komiteju.

Projekts pirmām kārtām analizē nepietiekami efektīvo policijas darbu naida noziegumu apkarošanā abās valstīs. Tajā skarti arī likumdošanas un tās piemērošanas jautājumi, kā arī šādu noziegumu ietekme uz cietušo un visu kopienu. Attīstot sadarbību starp policiju un nevalstiskajām organizācijām (NVO) nacionālajā un starptautiskajā līmenī, iesaistot starptautiskos ekspertus semināru un konferenču darbā, projekta autori vēlējas panākt labāku problēmas izpratni, kā arī izstrādāt praktiskus instrumentus un metodes efektīvākai naida noziegumu apkarošanai abās valstīs.

Šis pētījums ir viens no projekta pieteikumā paredzētajiem darbiem. Tā uzdevums ir sniegt situācijas un notikumu attīstības salīdzinošu analīzi katrā valstī, kā arī identificēt tēmas, kas aktuālas visai Eiropai.

Tādējādi pēc neliela vispārīga ievada tiks iztirzāti šādi jautājumi:

- īss situācijas raksturojums un salīdzinājums abās valstīs;
- katras valsts projekta ietvaros paveiktā apraksts un izvērtējums;
- secinājumi par to, kādā veidā šo projektu varētu izmantot par modeli, ko varētu realizēt citur Eiropā, lai veicinātu, piemēram, ietvarlēmuma par rasisma un ksenofobijas apkarošanu un citu Eiropas Savienības politikas ieceru īstenošanu šajā jomā.

Projekta pamatā ir šādi informācijas avoti:

- nacionālie ziņojumi no katras valsts par pašreizējo attīstību;
- katras valsts projekta ziņojumi par veikumu projekta realizācijā;
- plašāka dokumentāra analīze un autora personiskā pieredze projekta īstenošanas laikā un iepriekšējā darba pieredze katrā valstī.

Šā pētījuma uzdevums nav sniegt situācijas aprakstu katrā valstī nedz vispārīgā, nedz detalizētā izklāstā, jo šo informāciju var iegūt nacionālajos ziņojumos un projekta ziņojumos, ko sagatavojuši katra attiecīgās valsts projekta ieviesēja organizācija.

2. EIROPAS KONTEKSTS

Eiropā arvien biežāk izskan viedoklis, ka naida noziegumi ir kļuvuši par nopietnu problēmu, un ne tikai tādēļ, ka tie nodara nesamērīgi lielu psiholoģisku kaitējumu indivīdiem mazākumgrupās un citās mazāk aizsargātās kopienās, bet arī tāpēc, ka tie negatīvi ietekmē starpkopienu attiecības, kā arī pūliņus veidot vienotības un vienlīdzības gaisotni starp dažādām sociālajām grupām. Nenoliedzami, šādu incidentu skaits turpina augt, tomēr drošus datus par to mērogu un tendencēm iegūt ir grūti tāpēc, ka, kā skaidrots turpmāk, šie noziegumi netiek atbilstoši dokumentēti, jo nav adekvātas reģistrācijas sistēmas, turklāt cietušie nevēlas ziņot par šādiem noziegumiem. (Pašreizējā cietušo apzināšana Eiropas mērogā “EU-MIDIS: Aptauja par naida noziegumos cietušajiem”, ko vada Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra, pirmo reizi ļaus izveidot objektīvu, savstarpēji salīdzināmu nacionālo datu bāzi šajā jomā.)

Termins “naida noziegumi”, sekojot ASV praksei, aizvien biežāk tiek aktualizēts Eiropā. Šis fakts liecina, ka daudzās valstīs ir vēlēšanās iekļaut naida noziegumus to noziegumu vidū, kuru motīvs ir aizspriedumi pret kādām grupām, ne tikai rasismu, kas šobrīd izraisa vislielākās bažas, bet arī neiecietību reliģijas, dzimuma, invaliditātes vai seksuālās orientācijas dēļ. Tomēr izskan arī viedoklis, ka šī termina paplašināšana varētu novērst uzmanību no rasisma apkarošanas centieniem; ir arī domstarpības par termina “naidis” piemērošanu un tā interpretāciju.

Starptautiskajā līmenī visaktīvāk ar “naida noziegumiem” nodarbojas Eiropas Drošības un sadarbības organizācija (EDSO), kura Māstrihtas Ministru Padomē 2004. gada janvārī ieviesa šo formulējumu kā iekļaujošu terminu, kas ļāva definēt EDSO politiku, kura vērsta uz visdažādāko vardarbības, neiecietības un diskriminācijas izpaušmju apkarošanu. EDSO Demokrātisko institūciju un cilvēktiesību birojs (ODIHR) ir izveidojis programmas efektīvākai naida noziegumu apkarošanai EDSO reģionā, īpaši saistībā ar informācijas vākšanu un ziņošanas mehānismiem. Tā ir arī publicējusi pārskatu par šābrīža praksi EDSO dalībvalstīs (*Naida noziegumu apkarošana EDSO reģionā, 2007*). ODIHR ir arī sniedzis šādu “naida noziegumu darba definīciju”:

- A) Jebkurš noziedzīgs nodarījums, tajā skaitā noziegums pret personu vai īpašumu, kad cietušais, vieta vai nozieguma mērķis ir izvēlēti pēc to faktiskās vai šķietamās saiknes, atbalsta, piederības vai dalības grupā, kas definēta B daļā.
- B) Grupa var balstīties uz tās locekļu reālu vai šķietamu rasi, nacionālo vai etnisko izcelsmi, valodu, ādas krāsu, reliģiju, dzimumu, vecumu, fizisko vai garīgo invaliditāti, seksuālo orientāciju vai citu līdzīgu pazīmi.

Eiropas Savienībā terminam “naida noziegumi” nav juridiska statusa, un dažādās valstīs to visai atšķirīgi piemēro politikas un prakses veidošanā. Tomēr Eiropas Savienībā galvenais akcents tiek likts uz diskriminācijas apkarošanu, kas sākās ar Rasu direktīvas¹ īstenošanu, pakāpeniski paplašinot darbības lauku (piemērs – jaunā Vienlīdzīgas attieksmes direktīva) un iekļaujot citus diskriminācijas pamatus, kā arī atbalstot Eiropas finansētas programmas (piemēram, Kopienas rīcības programmu un tās pārņēmējus). Kaut arī dažās dalībvalstīs pretdiskriminācijas likumi nodrošina zināmu iespēju cīnīties pret naida noziegumiem, lielākoties šādi pasākumi ietilpst atsevišķā kriminālās likumdošanas sfērā.

Pārskats par policijas darbu saistībā ar rasistiski motivētu vardarbību Eiropas Savienības dalībvalstīs (tajā laikā to bija 15), ko publicēja Eiropas Rasisma un ksenofobijas uzraudzības centrs (EUMC, tagad FRA – Eiropas pamattiesību aģentūra) 2005. gadā, parādīja, ka, lai arī vairākās valstīs policija sākusi reaģēt uz šādiem noziegumiem, ir ļoti maz valstu, kur policijas darbības mehānismi būtu pilnībā izstrādāti, un visumā situācija dažādās valstīs ir ļoti atšķirīga. Pārskats konkrēti parādīja, ka vairumā dalībvalstu ir vāji izstrādāta oficiālā reģistrācija un ziņošanas mehānismi, turklāt Eiropas Savienībā kopumā datu reģistrācijas mehānismi nav vienveidīgi un tādēļ nav savstarpēji savietojami. Šis un citi neatkarīgi ziņojumi (piem., ENAR [Eiropas Pretrasisma sadarbības tīkls] ziņojumi) skaidri parāda, ka ir nepieciešami mehānismi, kas ļautu efektīvāk un konsekventāk reaģēt uz rasu vardarbību un citiem naida motivētiem noziegumiem Eiropas Savienībā. Nesen pieņemtais ietvarlēmums par rasisma un ksenofobijas apkarošanu ir pirmais solis šajā virzienā, kaut arī tas aptver tikai naida kurināšanas izpausmes vai genocīda attaisnošanu vai noliegšanu un līdzīgus noziegumus.

Nākošais EUMC ziņojums 2006. gadā bija veltīts vienam policijas darba aspektam, proti, rasistiski motivētas vardarbības apkarošanai jau toreizējās Eiropas Savienības

¹ Rasu direktīva, 2000/43/EC.

25 dalībvalstīs. Arī šis ziņojums parādīja, ka, neraugoties uz pozitīvo praksi atsevišķās dalībvalstīs, vairumā gadījumu policijai nav efektīvu sistēmu rasistiski motivētu noziegumu reģistrēšanai un izmeklēšanai. Nav arī vadlīniju vai apmācību par šo tēmu. Trūkst arī sadarbības ar nevalstiskajām organizācijām, un cietušajiem netiek sniegta vajadzīgā palīdzība. Zīmīgi, ka gan Čehijas Republikā, gan Latvijā ir grūtības šajā jomā – Latvijā policijas rīcība ir visai ierobežota, bet Čehijas Republikā policija ir izveidojusi specializētas sistēmas, lai apkarotu vispārīgāka rakstura parādību – ‘ekstrēmisma’ noziegumus.

Noslēdzot šo īso ieskatu vispārējā Eiropas kontekstā, jāatzīmē, ka arī Eiropas Padome ir aktīvi darbojusies šajā jomā, īpaši rasistiski motivētas vardarbības apkarošanā. Būtiska nozīme bija vairākiem Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumiem, sākot ar lietu *Nahova pret Bulgāriju* (2005). Tiesa noteica dalībvalstīm saistošu pienākumu ar vardarbību saistītos incidentos pārbaudīt un izmeklēt rasistiska motīva varbūtību. Svarīgi ir arī Eiropas Komisijas pret rasismu un ksenofobiju (ECRI) ziņojumi par atsevišķām valstīm, kuros regulāri skarti jautājumi saistībā ar rasistiski motivētu vardarbību, likumdošanas bāzes un tiesībsargājošo institūciju atbilstību tās apkarošanas uzdevumiem, kā arī Eiropas Komisijas pret rasismu un ksenofobiju Rekomendācija Nr. 11 par Rasisma un rasu diskriminācijas apkarošanu policijas darbā (2007). Šie dokumenti kopā ar EDSO Augstā Komisāra nacionālo minoritāšu jautājumos Rekomendācijām par policijas darbu multietniskās sabiedrībās (2006) sniedz policijai galvenās vadlīnijas ne tikai konkrētam darbam ar rasistiski motivētu vardarbību, bet arī ļauj efektīvi risināt diskriminācijas problēmas vispār un nodrošināt nepieciešamo aizsardzību pret rasismu neaizsargātām kopienām.

Šim projektam jāklūst par labu ieguldījumu Eiropas kontekstā, gan veicinot efektīvāku policijas darbu abās valstīs, gan parādot, kā citas ES dalībvalstis un Eiropas Savienība kopumā varētu veikt nepieciešamos pasākumus, lai uzlabotu rasisma un citu naida noziegumu apkarošanu. Pārējā šā pētījuma daļā iztirzāta esošā situācija un projekta ietvaros gūtā pieredze abās valstīs, izvērtēts progress attiecībā pret starptautiskajiem standartiem un vadlīnijām, kā arī apkopotas atziņas, kuras varētu potenciāli izmantot jebkurā citā Eiropas daļā.

3. PAŠREIZĒJĀ SITUĀCIJA LATVIJĀ UN ČEHIJAS REPUBLIKĀ

(a) Latvija

Latvijā pagaidām ir visai ierobežotas iespējas adekvāti reaģēt uz naida noziegumiem, vai tās būtu rasisma, ksenofobijas vai kādas citas neiecietības izpausmes. Par naida noziegumiem kā par problēmu Latvijā pirmo reizi sāka runāt 2005. gadā, pēc tam, kad valstī publiskajā telpā pieauga naida runa un tika reģistrēts pirmais rasistiski motivētais vardarbības gadījums. Tajā pašā gadā Rīga pieredzēja homofobijas izpausmes, ko izraisīja pirmais geju praidis. Šīs izpausmes kļuva vēl agresīvākas 2006. gadā, kad geju praida aizliegumam sekoja rupji sabiedriskās kārtības pārkāpumi. Nesen veiktās aptaujas liecina, ka sabiedrībai ir lieli aizspriedumi pret vizuāli atšķirīgajām minoritātēm, homoseksuāļiem un citām netradicionālām vai marginalizētām grupām.

Attiecībā uz Krimināllikumu, Latvijā darbojas likuma norma, kas paredz atbildību par noteiktām rasisma izpausmēm un pret atsevišķām grupām vērstām naidīgām izpausmēm. Pamatā tā ir likuma norma par rasu, etniskā un nacionālā naida kurināšanu (78. pants), kas iekļauta nodaļā par noziegumiem pret cilvēci. Tikai pavisam nesēn – 2006. gadā – Krimināllikumā parādījās rasistisks motīvs kā atbildību pastipriņošs apstāklis visu noziedzīgu nodarījumu gadījumā. Motīvi, kas saistīti ar seksuālo orientāciju, joprojām Krimināllikumā nav minēti.

Policijas sistēmā atbildību par naida noziegumu apkarošanu daļa divas atsevišķas valsts institūcijas – Valsts policija un Drošības policija. Valsts policija tiek dalīta pēc teritoriālā principa, un katrā teritoriālajā struktūrā ir atsevišķa kriminālpolicijas un kārtības policijas nodaļa. Dažās teritorijās ir arī municipālā policija, kuras pilnvaras ir ierobežotas – tā nodarbojas ar sabiedriskās kārtības nodrošināšanu un preventīvo pasākumu veikšanu.

Ar kriminālnoziegumiem galvenokārt nodarbojas kriminālpolicija, kura tos izmeklē un līdz ar to ir atbildīga par noziegumu sākotnējo izmeklēšanu, un gadījumos, ja tiek konstatēts noziedzīga nodarījuma sastāvs pēc KL 78. panta, lieta tiek nodota turpmākai izmeklēšanai Drošības policijā. Drošības policija arī nodarbojas ar lietām, kurās iesaistītas ekstrēmistu organizācijas, kā arī ar specifiskiem rasistiski

motivētiem noziegumiem, piemēram, naida runu, kas minēti Krimināllikuma 78. pantā.

Naida motivētu noziegumu oficiālā reģistrācija Latvijā aprobežojas ar atsevišķiem konkrētiem rasistiskiem noziegumiem, piemēram, naida kurināšanu, u. tml., kas paredzēti Krimināllikuma 78. pantā. Šādu noziegumu skaits nav liels, kaut arī 2005. gadā tas strauji pieaug. Pārsvārā tie ir rasistiski komentāri interneta vidē. Policija, reģistrējot noziedzīgus nodarījumus, sistemātiski neregistrē ne rasisma, ne citus naida motīvus. Tomēr ne sākotnējā posmā, bet aizpildot uzskaites karti “noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas rezultāti”, kā viens no 14 iespējamajiem sarakstā iekļautajiem motīviem ir “starpnacionālās attiecības”. Tas ir padomju perioda mantojums, un nav īstas skaidrības par to, kā tieši to saprot un piemēro policija, kaut gan šķiet, ka atsevišķu noziegumu gadījumā, kas saistīti ar rasistisku vai ksenofobisku motīvu, šis motīvs ir ticis atzīmēts. Dažos no reģistrētajiem noziegumiem, kuros atzīmēts “starpnacionālo attiecību motīvs” kvalificēti arī pēc KL 78. panta noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm.

Pirmie rasistiski motivētie vardarbības gadījumi oficiāli reģistrēti 2005. gadā. Sākotnēji policija tos kvalificēja kā huligānismu, taču pēc tam, kad lietas tika nodotas tiesai, lai pārbaudītu, vai lietā nav rasistiska motīva, vairākas lietas tika pārkvalificētas kā 78. panta pārkāpums. Šķiet, ka policijai ir zināmas grūtības šādu lietu izskatīšanā gan nepietiekamās likumdošanas bāzes un zināšanu vai oficiālu instrukciju trūkuma dēļ, gan pieredzes trūkuma dēļ šādu likumpārkāpumu identificēšanā un izmeklēšanā, kā arī tāpēc, ka nav pietiekamas izpratnes par to, kādu ļaunumu šādi noziegumi nodara cietušajam un minoritāšu kopienām kopumā. Homofobijas motivēti noziegumi diemžēl nav iekļauti Latvijas likumdošanas aktos; nav arī normas, kas homofobijas motīvu kvalificētu kā atbildību pastiprinošu apstākli. Līdz šim visos gadījumos, kuros bija šādi motīvi, pārkāpēji tika sodīti par huligānismu vai citiem Krimināllikumā paredzētiem pārkāpumiem.

Kopš 2004. gada ir bijuši vairāki mēģinājumi grozīt Krimināllikumu, lai varētu nodrošināt efektīvu rīcību rasistiski motivētu un citu naida noziegumu gadījumā. Viens grozījums ir izdarīts – no 78. panta ir izņemta norma par diskrimināciju, un tagad tā ir iekļauta jaunizveidotajā 149.¹ pantā. Vēl 2006. gada beigās, kā jau minēts, Krimināllikums nostiprināja rasistisku motīvu kā atbildību pastiprinošu apstākli, kas tiesām jāņem vērā, taisot spriedumu. Šo pēdējo grozījumu Saeima pieņēma diezgan negaidīti, bez plašākām debatēm. Citi naida motīvi iemesli netika apskatīti. Šī jaunā norma pagaidām ne reizi nav piemērota praksē.

Saistībā ar naida noziegumu problēmām 2002. gadā tika izveidots jauns postenis – īpašo uzdevumu ministrs sabiedrības integrācijas lietās. Viena no viņa darba prioritātēm bija iecietības veicināšana un diskriminācijas aizliegums. Tika izstrādāta Nacionālā programma iecietības veicināšanai 2005.–2009. g., kuru Saeima apstiprināja 2004. gadā. Šīs programmas mērķis bija izstrādāt jaunus likumprojektus un veicināt sadarbību starp dažādām institūcijām. Ir izstrādāta arī nākamā programma 2009.–2013. g., kas paredz samazināt naida noziegumu skaitu, veicot virkni pasākumu, tajā skaitā organizējot policijas, prokuroru un tiesnešu mācības, kā arī kampaņu pret naida un neiecietības izpausmēm, taču Latvijas valdība to nav apstiprinājusi.

Pilsoniskai sabiedrībai pēdējos gados ir bijusi ievērojama loma efektīvākas naida motivētu noziegumu apkarošanas veicināšanā Latvijā. Kopš 2005. gada Latvijas Cilvēktiesību centrs (LCC, vadošā organizācija šajā ES projektā) ir izveidojis labu sadarbību ar Valsts policijas Rīgas pilsētas policijas pārvaldi (no 2008. gada Rīgas reģiona policija) un Drošības policiju, organizējot mācību seminārus un braucienus uz citām valstīm pieredzes apgušanai, kā arī publicējot praktiska rakstura brošūru policijas darbiniekiem par naida motivētiem noziegumiem. NVO *dialogi.lv* sadarbībā ar citām nevalstiskām organizācijām ir realizējusi vairākus projektus, kas veicina informētību un diskusijas par naida runu internetā. Šajās aktivitātēs ietilpa interneta monitorings, brošūras “Internets bez naida” izdošana, kā arī apaļā galda diskusiju organizēšana policijas darbiniekiem un citiem interesentiem. Pilsoniskā sabiedrība ir iesaistījies atbalsta sniegšanā cietušajiem, jo Latvijā nav šāda specializēta dienesta. Vairākas nevalstiskās organizācijas ir palīdzējušas konkrētiem cietušajiem, bet LCHR ir izveidojis veidlapu “Ziņojums par naida noziegumu”, kā arī izdevis brošūru naida noziegumos cietušajiem.

(b) Čehijas Republika

Kā iepriekš minēts, Čehijai jau ir daudzējādā ziņā labi izveidota tiesiskā un administratīvā bāze, lai cīnītos ar naida noziegumiem, jo īpaši ar “ekstrēmisma” izpausmēm.

Pirmkārt, Čehijas kriminālkodeksā ir vesela virkne attiecīgu normu, kas pēdējās desmitgadēs ir paplašinātas. Tās ir normas par goda un cieņas aizskaršanu (198. pants) un naida kurināšanu pret noteiktām cilvēku grupām (198a. pants); par atbalstu tādām kustībām, kuras naidīgi vai aizskaroši izturas pret noteiktām grupām (260. pants); par genocīda vai cita nozieguma pret cilvēci noliedzšanu vai apstrīdēšanu (261.a pants).

Svarīgas ir arī normas, kuras kvalificē rasistisku vai citādi naidīgu motīvu kā atbildību pastiprinošu apstākli vardarbīgos noziegumos (196. pants), piemēram, slepkavību (219. pants) un dažādas smaguma pakāpes miesas bojājumu (221. pants, 222. pants) gadījumā. Tomēr jāatzīst, ka normas, kas iekļautu diskrimināciju plašākā izpratnē, Čehijas Republikā ir mazāk izstrādātas. Tā vēl nav līdz galam iestrādājusi ES Rasu direktīvu un citas pretdiskriminācijas normas nacionālajā likumdošanā.

Čehijas valdības iniciatīvas attiecībā uz nepieciešamību Iekšlietu ministrijas vadībā cīnīties pret naida noziegumiem aizsākās 1991. gadā, kad "skūtgalvju" bandas arvien biežāk pastrādāja rasistiski motivētus noziegumus pret romiem (čigāņiem). Nacionālās policijas priekšnieks deva rīkojumu policijas darbiniekiem reaģēt uz visiem reģistrētiem noziegumiem, kas bija saistīti ar ekstrēmistu grupām. 1995. gada rīkojumā bija iekļauti sīkāki norādījumi par ziņošanas kārtību, kā arī instrukcija speciālistiem vai pieredzējušiem izmeklētājiem par šādu noziegumu izmeklēšanu. Kopš 1998. gada ministrija ir arī publicējusi gada ziņojumu "Informācija par ekstrēmisma problēmu Čehijas Republikā", kurā atrodama statistika par oficiāli reģistrētiem ekstrēmisma un rasistiski motivētiem noziegumiem un kurā ir arī tendenču analīze un jauno iniciatīvu dokumentācija. 1998. gadā tika arī izveidota starpresoru Komisija cīņai pret ekstrēmismu, rasismu un ksenofobiju. Tas ir ministrijas konsultatīvais orgāns.

Arī Čehijas valdība ir veikusi pasākumus, kas vērsti uz naida noziegumu novēršanu. Sākot ar 1999. gadu, valdība finansē valsts mēroga kampaņu pret rasismu. Tā saucas "Iecietības projekts", un tās mērķis ir panākt, lai visa Čehijas sabiedrība apzinātos, kādu kaitējumu nodara prettiesiskie rasisma un ksenofobijas motivētie pārkāpumi. Projektā tika plaši iesaistīti masu saziņas līdzekļi. Tika organizēti izbraukumi uz vietām, kur vienlaikus notika mācības skolotājiem. Daudzos pasākumos tika iesaistīti jaunieši. Turklāt kopš 1996. gada Iekšlietu ministrija kopā ar pašvaldībām, skolām un nevalstiskajām organizācijām organizē "partnerības projektu", kura temats ir "Noziedzības novēršana vietējā līmenī". Šā projekta uzmanības centrā ir bērni un jaunieši. Mērķis ir mācīties pārvarēt aizspriedumus un ksenofobiju, uzlabot starpetniskās attiecības, īpašu uzmanību pievēršot romu kopienu sociālajai atstumtībai. Aktīvi darbojies arī Izglītības ministrija, veicinot izglītojošus pasākumus pret rasismu, ksenofobiju un neiecietību vispār, kā arī izstrādājot vadlīnijas skolām, kā rīkoties, saskaroties ar incidentiem.

Runājot par policijas lomu, jāteic, ka arī tai ir konkrētas iniciatīvas, kuru mērķis ir izskaust naida noziegumus un ekstrēmismu. Kopš 1995. gada Čehijas Valsts policijā darbojas specializēta struktūrvienība, kas izstrādā metodoloģiju un koordinē

pret ekstrēmismu vērstus pasākumus. Struktūrvienības pamatsastāvā šobrīd ietilpst 140 speciālistu, kas vienmērīgi sadalīti pa visu valsts teritoriju. Katrai reģionālajai administrācijai ir piekomandēti divi darbinieki (protams, lielāks darbinieku skaits ir galvaspilsētā Prāgā, kur policijas galvenajā mītnē strādā centra komanda). Šie speciālisti veic situācijas monitoringu un izmeklē ekstrēmisma incidentus, tajā skaitā rasistiski motivētus ekscesus koncertos, futbola maču laikā, seko “bīstamu sektu” aktivitātēm un koordinē policijas darbinieku rīcību šādos pasākumos. Vēl 2004. gada Valsts policijā tika izveidota īpaša vienība, kas specializējās darbā pret rasistisku, antisemitisku un citu naida motivētu propagandu internetā. 2000. gadā Ministrija izstrādāja rokasgrāmatu “Ekstrēmistu lietotā simbolika”. Šī rokasgrāmata palīdz policijai identificēt ekstrēmistus un viņu aktivitātes. Grāmatai pievienota arī īsā “kabatas” formāta versija, kas ērti izmantojama ikdienas darbā. Policijas akadēmijā paredzēts īpašs mācību kurss speciālistiem, kurā iekļautas tādas tēmas kā ekstrēmisms un rasistiski motivēta vardarbība, taču šis kurss nav obligāts nedz policistiem, kas tikai uzsāk darbu policijā, nedz kvalifikācijas celšanas mācībās policijā vispār.

Kā nozīmīgu notikumu var vērtēt to, ka 2002. gadā Čehijas policija ievieša nacionālo “Rīcības plānu darbam ar etniskajām un nacionālajām minoritātēm” lai atbalstītu un paplašinātu darbu tieši pret naida noziegumiem un ekstrēmismu. Prasība ir tāda, lai katrā reģionā policija plānotu un veiktu pasākumus minoritāšu kopienu situācijas uzraudzībai, lai šo kopienu locekļi aizvien vairāk uzticētos policijai un veidotu struktūras savstarpējai sadarbībai, kā arī sadarbībai šajos jautājumos ar citām iestādēm, piemēram, pašvaldībām un skolām. Šim nolūkam katrā reģionā strādā viena “policijas kontaktpersona darbam ar minoritātēm”. Šo pienākumu parasti uzņemas viens no reģionam piesaistītajiem diviem ekstrēmisma noziegumu speciālistiem. Plāns arī paredz norīkot vienu “policijas palīgu sociāli atstumtajās kopienās” (tas īpaši attiecas uz romu kopienām), kura uzdevums ir palīdzēt veidot kontaktus un komunikāciju ar šīm kopienām.

(c) Galvenās tēmas, līdzīgais un atšķirīgais

Galvenās prasības, lai efektīvi cīnītos ar naida motivētiem noziegumiem, kas identificēti ievadā minētajās starptautiskajās rekomendācijās un ziņojumos, ir adekvāta likumdošanas bāze, sistematizēta incidentu reģistrācija un efektīva “naida” dimensijas izmeklēšana, kas ļautu veiksmīgi novest lietu līdz kriminālvajāšanai. Policijas kontekstā tas nozīmē, ka ir jābūt skaidrai formulētai politikai un nepieciešamajām procedūrām, darbiniekiem ar speciālām zināšanām, kuri vadītu vai palīdzētu vadīt

izmeklēšanu, kā arī mācību programmām zināšanu un prasmju pilnveidošanai. Būtu nepieciešamas arī programmas nauda noziegumu novēršanai, kā arī aktīva sabiedrības iesaistīšanās šo uzdevumu īstenošanā.

Kopumā jāteic, ka Čehijas Republika ir ievērojami aizsteigusies priekšā Latvijai šajā jomā. Tas arī saprotams, jo Čehijas Republika pievērsās šo problēmu risināšanai jau 20. gs. 90. gadu sākumā, turpretī Latvijā pirmās iniciatīvas datējamas tikai ar 2005. gadu.

Abās valstīs pašreiz spēkā esošajā likumdošanā ir normas par noteiktiem rasistiska rakstura noziegumiem, piemēram, nauda kurināšanu, genocīdu un citiem noziegumiem pret cilvēci. Čehijas likumdošanā ir arī norma par rasistisku vai citādi naidīgu motīvu kā atbildību pastiprinošu apstākli noziegumos plašākā izpratnē, bet Latvijā tā ieviesta pavisam nesen, un tā attiecas tikai uz rasismu. Abās valstīs problēma joprojām ir šo likumu piemērošana – pagaidām ļoti retos gadījumos pārkāpums tiek kvalificēts, atsaucoties uz šīm normām, un sekmīgi novests līdz kriminālvajāšanai. Īpaši tas attiecas uz Latviju. Ir liels pamats bažām, īpaši Latvijā, kur likums neparedz kriminālatbildību par homofobiski motivētiem noziegumiem.

Čehijas Republikā ir labi strukturēta sistēma darbam ar “ekstrēmismu” gan nacionālā, gan vietējā līmenī, kā arī “naida noziegumiem” – šajā kontekstā vislielākā uzmanība tiek pievērsta darbam ar organizētiem grupējumiem. Ir izstrādāts politikas, procedūras un mācību komplekss, kas ļauj veikt ekstrēmistu grupējumu monitoringu un konkrētu lietu kriminālizmeklēšanu šajā jomā. Katru gadu tiek publicēti pārskata ziņojumi, kuros sniegti statistikas dati par ekstrēmisma motivētiem noziegumiem. Latvijā pagaidām nav izveidota šāda speciāla struktūrvienība cīņai ar naida noziegumiem. Vienīgi Drošības policijā ir speciāli darbinieki, kuri nodarbojas ar naida runas izpausmēm un ekstrēmistu organizācijām.

Tomēr, kā norāda nevalstiskas organizācijas un citi eksperti, arī Čehijas Republikā uzsvars uz “ekstrēmismu” novērš uzmanību no “ikdienas rasisma izpausmēm”, kas spēj nodarīt kaitējumu atsevišķām minoritātēm. Tas īpaši attiecas uz marginalizētām grupām, piemēram, romiem. Līdzīgas bažas izraisa arī situācija Latvijā, kur galvenā uzmanība tiek veltīta ekstrēmistu grupējumu aktivitātēm, kā arī naida runai internetā. Šajā kontekstā “policijas kontaktpersonas darbam ar minoritātēm” posteņa ieviešana Čehijā ir pozitīvs solis, ko vajadzētu apsvērt arī Latvijā. Diemžēl problēma ir tāda, ka šāds darbs ir jāsavieno ar policijas darbinieka ikdienas pienākumiem, un tas mazina šāda darba pievilcību. Ir arī ļoti svarīgi, lai visiem operatīvajiem policijas darbiniekiem

būtu pamatzināšanas par naida noziegumu raksturu un to sekām, lai viņiem tiktu nodrošinātas mācības šajos jautājumos, ņemot vērā to, ka ikvienam policijas darbiniekam var nākties saskarties ar situāciju, kad viņš ir pirmais, pie kura vērsas cietušais.

Abās valstīs ir bijušas iniciatīvas nacionālajā līmenī, kā veicināt iecietību un novērst naida noziegumus, tomēr pamatā pūliņi bijuši vērsti uz rasisma un ksenofobijas apkarošanu. Šobrīd abās valstīs svarīgs uzdevums būtu apkarot homofobiju ar preventīviem līdzekļiem – veicot izglītošanas darbu skolās un vairojot sabiedrības informētību.

Ir pilnīgi skaidrs, ka abās valstīs izšķiroša ir pilsoniskās sabiedrības loma naida noziegumu apkarošanā. Pirmām kārtām tā ir partnerības veidošana starp policiju un sabiedrību. Abās valstīs pilsoniskā sabiedrība ir uzņēmusies svarīgas iniciatīvas, tajā skaitā cietušo atbalstu, kampaņas par likumdošanas pilnveidošanu un policijas darba kvalitātes celšanu, sabiedrības informētības veicināšanu, informācijas vākšanu par ekstrēmistu grupām, policijas un citu profesionāļu izglītošanu. Lielā mērā šo darbu šobrīd veic nevalstiskās organizācijas, kas strādā minimāla finansējuma apstākļos vai uz brīvprātības principa. Abās valstīs nepieciešams, lai policija un citas valsts varas iestādes atzītu pilsoniskās sabiedrības sektora svarīgo lomu, izveidotu efektīvu partnerību, kā arī nodrošinātu nepieciešamos resursus.

4. PROJEKTA INICIATĪVAS

(a) Latvija

Latvijā projekta īstenotājorganizācija bija Latvijas Cilvēktiesību centrs (LCC), kurš arī vadīja projektu kopumā. Latvijas Cilvēktiesību centrs dibināts 1993. gadā, lai veicinātu cilvēktiesības un iecietību Latvijā ar monitoringa, pētniecības un politiskās analīzes, interešu aizstāvības, juridiskās konsultēšanas un izglītošanas palīdzību. Ieviešot projektu Latvijā, LCC cieši sadarbojās ar Rīgas Galvenās policijas pārvaldi (no 2008. gada Rīgas reģiona policijas pārvaldi) un Drošības policiju, kā arī minoritāšu un citām NVO. LCC pārsvarā savu darbu veic Rīgā, jo tieši šeit notiek visvairāk šāda veida incidentu. LCC ir arī izveidojis veiksmīgu sadarbību ar Valsts policijas Rīgas pilsētas policijas vadību, kas arī piedalās projekta īstenošanā.

Projekta pamatmērķis Latvijā bija panākt, lai tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem būtu attiecīgās zināšanas un kapacitāte cīņai pret naida noziegumiem, kā arī izstrādāt kritērijus un instrumentus efektīvam policijas darbam saistībā ar šādiem noziegumiem esošās tiesiskās bāzes ietvaros. LCC sekmīgi īstenoja šādas iepļānoto aktivitāšu programmas.

Tika sagatavoti divi “nacionālie ziņojumi”. Pirmais no tiem bija ziņojums par situāciju valstī “Naida noziegumu apkarošana Latvijā: likumdošana un policijas prakse”. Tajā analizēta likumdošana un tās attīstība, parādīta policijas struktūra, sniegti statistikas dati par naida noziegumiem un konkrētām lietām, minēti galvenie politikas dokumenti un pilsoniskās sabiedrības aktivitātes saistībā ar naida noziegumiem Latvijā. Otrais ziņojums “Uzbrukums tam, kas es esmu” galvenokārt analizē naida noziegumu ietekmi uz cietušajiem un sabiedrību. Tas balstās uz kvalitatīvu analīzi. Dr. Inta Dzelme veica padziļinātas intervijas ar vairākiem cilvēkiem, kuri bija cietuši no naida noziegumiem, lai izpētītu un izvērtētu naida noziegumu psiholoģiskās un praktiskās sekas. Viņas pētījuma rezultāti ir nozīmīgs resurss, kas veicina gan profesionāļu, gan politiķu izpratni par naida noziegumiem kā Latvijā, tā arī plašākā kontekstā.

Pēc plānošanas un koordinācijas apspriedēm projekta sākumposmā pirmais nopietnais pasākums bija Valsts policijas Rīgas policijas (Kārtības un Kriminālpolicijas) un Drošības policijas amatpersonu un Latvijas nevalstisko organizāciju pārstāvju mācību vizīte Čehijas Republikā. Tā ļāva Latvijas pārstāvjiem iepazīties ar metodēm, kuras izmanto viņu čehu kolēģi, lai apkarotu rasistiski motivētus noziegumus un citas ekstrēmisma formas, naida izpausmes internetā un futbola līdzjutēju huligāniskos izlēcienus. Viņiem arī bija iespēja iepazīties ar izglītojošo darbu Čehijā, kā arī ar speciāli apmācītu darbinieku praktisko darbu kādā Prāgas rajonā, tajā skaitā ar metodēm, kuras izmanto policijas kontaktpersonas darbā ar minoritātēm. Turklāt mācību vizīte veicināja ciešāku kontaktu un savstarpējas sapratnes veidošanos starp policiju un Latvijas nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, kā rezultātā izveidojās neformāla darba grupa aktivitāšu un turpmāko iniciatīvu plānošanai, lai varētu cīnīties pret naida noziegumiem un veidotu sadarbību starp policiju un NVO.

Nākamais pasākums bija nacionāla mēroga seminārs policijas darbiniekiem Latvijā. Tā mērķis bija iepazīstināt dalībniekus ar jauniegūtajām zināšanām, panākt, lai tie labāk apzinātos naida noziegumu būtību un sekas, kā arī domātu par iespējām pilnveidot naida noziegumu apkarošanu Latvijā. Būtiski ir atzīmēt, ka šo semināru apmeklēja policijas darbinieki no visiem deviņiem policijas iecirkņiem Rīgā, kā arī vairāki Drošības policijas pārstāvji. Šajā seminārā piedalījās arī Čehijas policijas pārstāvji un nevalstisko organizāciju kolēģi. Bija arī prezentācijas par Somijas un Apvienotās Karalistes policijas darbu šajā jomā, ko sniedza šo valstu pārstāvji. Praktiskais rezultāts bija tāds, ka izveidojās pamatgrupa no dažādu Rīgas nodaļu un rajonu policijas pārstāvjiem, kuri jau bija ieguvuši informāciju un piedalījušies diskusijās par naida noziegumu problemātiku, tātad potenciāli tie bija cilvēki, kuri varētu virzīt uz priekšu darbu šajā jomā visā galvaspilsētā.

Visbeidzot, projekta posmam tuvojoties noslēgumam, tika rīkota starptautiska konference, lai informācija par Latvijas projekta ietvaros veikto darbu un secinājumiem nonāktu līdz plašākam cilvēku lokam un lai Valsts policija un citas organizācijas, kas nodarbojas ar šādām problēmām, spētu efektīvāk strādāt naida noziegumu apkarošanas un novēršanas jomā. Īpaši svarīga bija prokuratūras pārstāvju piedalīšanās, jo prokuratūras loma naida noziegumu izskaušanā ir nenoliedzama. Pozitīvi jāvērtē arī tas, ka konferencē piedalījās policistu sagatavošanas mācību iestāžu darbinieki, Sabiedrības integrācijas ministrijas amatpersonas un dažādi pilsoniskās sabiedrības pārstāvji. Starptautisko dimensiju konferencē pārstāvēja Nīderlandes, Zviedrijas, Somijas, Igaunijas un Apvienotās Karalistes policijas darbinieki, kā arī amatpersonas no Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras un OSCE/ODIHR Iecietības un

Fotogrāfijas no starptautiskās konferences “Cīnoties ar naida noziegumiem: izmeklēšana, apkarošana un novēršana” Rīgā 2008. gada 21. novembrī

Andris Dzenis, Valsts policijas Rīgas Reģiona pārvaldes priekšnieks.

Monique Tabak – Amsterdamas policija, Nasrin Khan, ODIHR eksperte, Wenche Deas-Moberg un Sandra Emthén – Stokholmas policijas Naida noziegumu nodaļa.

*Laura Peutere, Somijas policijas koledža, Ilze Brands-Kehre, LCC direktore,
Nasrin Khan, ODIHR eksperte.*

Konferences dalībnieki.

pretdiskriminācijas programmas, kuri dalījās savās zināšanās. Tādējādi konference sekmīgi piesaistīja uzmanību naida noziegumiem kā parādībai, kas prasa daudzu institūciju un organizāciju kopīgu darbu. Konference saveda kopā galvenās darbojošās personas nacionālajā un galvaspilsētas līmenī, kā arī uzskatāmi demonstrēja šobrīd paveikto un nākotnes plānus gan nacionālajā, gan starptautiskajā līmenī.

(b) Čehijas Republika

Čehijā projekta īstenošanas partneris bija Čehijas Helsinku komiteja (CHC), nevalstiska organizācija, kas dibināta 1988. gadā. Organizācijai ir plaša pieredze, organizējot kampaņas un nodrošinot juridisku palīdzību lietās, kas saistītas ar cilvēktiesību jautājumiem, tajā skaitā ar policijas darbu un naida noziegumiem. Īstenojot projektu, CHC cieši sadarbojās ar attiecīgajām Čehijas Iekšlietu ministrijas nodaļām, kā arī ar nevalstiskajām organizācijām, kas strādā šajā jomā, jo īpaši ar NVO "Iecietība un pilsoniska sabiedrība", organizāciju, kura daudzus gadus aktīvi sekoyusi neonacistu aktivitātēm Čehijas Republikā.

Čehijas Republikā projekta pamatmērķis bija padziļināt galveno mērķa grupu (policija, nevalstiskās organizācijas un citi profesionāļi) zināšanas un izpratni par naida noziegumu problēmām, kā arī sniegt tām pieredzes apmaiņas iespēju, tajā skaitā ar starptautiskajiem ekspertiem.

CHC izstrādāja divus "nacionālos ziņojumus". Pirmajā no tiem raksturota vispārējā situācija saistībā ar naida noziegumiem un policijas darbu Čehijas Republikā. Otrā pētījuma galvenais temats bija cietušo pieredze. Pirmajā pētījumā bija sīki iztīrāta Čehijas Republikas likumdošanas bāze, valdības iniciatīvas, kā arī policijas un citu institūciju prakse. Otrajā pētījumā apvienoti trīs dokumenti par atsevišķiem viktimizācijas aspektiem: kādas ir ekstrēmisma motivētas vajāšanas psiholoģiskās sekas; kā vajāšana praktiski iespaido cietušo un viņu ģimeņu dzīvi – pētījumi balstās uz dokumentētām lietām par uzbrukumiem romiem un skaidro, kādas likumā noteiktās tiesības un atbalsta iespējas šobrīd piedāvā ierobežotā likumdošanas bāze cietušajiem naida motivētos noziegumos Čehijas Republikā.

Nākošais pasākums bija Latvijas delegācijas vizīte Čehijas Republikā. Šajā pasākumā piedalījās arī starptautiskais eksperts no Lielbritānijas. Vizītes ietvaros tika organizēti brīfingi, kuros Čehijas Republikas Iekšlietu ministrijas amatpersonas, policijas akadēmijas un Prāgas policijas pārstāvji, kā arī nevalstisko organizāciju pārstāvji detalizēti

informēja savus Latvijas kolēģus par esošo darba pieredzi. Vēlāk Čehijas Republikas delegācija apmeklēja Latviju, kur noklausījās Rīgas policijas Centra iecirkņa pārstāvju un Drošības policijas informatīvos ziņojumus, kā arī apmeklēja nacionālo semināru, kas bija veltīts situācijai Latvijā un kaimiņvalstīs.

Čehijas Helsinku komiteja noorganizēja arī divus pasākumus Čehijā – nacionāla mēroga semināru “Naida noziegumu izmeklēšana” un starptautisku konferenci “Naida noziegumu upuri”. Abi semināri bija labi apmeklēti. Tajos piedalījās pārstāvji no daudzām institūcijām Čehijas Republikā, tajā skaitā darbinieki no Iekšlietu ministrijas, policijas, prokuratūras, probācijas un mediācijas dienesta, tiesneši, juristi, akadēmisko aprindu pārstāvji, pašvaldību darbinieki, konsultatīvie dienesti, kā arī daudzas nevalstiskas organizācijas. Piedalījās arī eksperti no Apvienotās Karalistes un Vācijas, kuri dalījās savā pieredzē. Dalībnieki augstu novērtēja abus pasākumus.

Ieguvums no projekta Čehijā ir ne vien profesionāļu informētības un izpratnes vairošana, bet arī sadarbības un komunikācijas pilnveidošana, tajā skaitā ar nevalstiskajām organizācijām. Konkrēts rezultāts ir “Darba grupas pret ekstrēmismu” izveidošana Iekšlietu ministrijā. Šajā darba grupā iekļauti profesionāļi, kuri piedalījās projektā. Nozīmīgs rezultāts ir arī tas, ka izveidojusies izpratne par to, kādu iespaidu uz cietušajiem atstāj naida motivēti noziegumi, kā arī par nepieciešamību risināt šo problēmu, jo īpaši ar nevalstisko organizāciju palīdzību.

(c) Darba un rezultātu izvērtējums

Abu projektu plānotās programmas ir sekmīgi izpildītas – formāli būtiskos jautājumos tās bija identiskas, kā paredzēts projekta pieteikumā.

Abās valstīs ir sagatavoti ziņojumi par vispārējo situāciju naida noziegumu novēršanā un apkarošanā. Tāpat ir sagatavoti ziņojumi par cietušo pieredzi. Abās valstīs tika organizētas pieredzes apmaiņas vizītes un notika nacionāla līmeņa semināri un starptautiskas konferences, kas ļāva nacionālajā līmenī izveidot sadarbības tīklu un pieredzes apmaiņu, kā arī mācīties no citu valstu pieredzes un starptautiskajiem ekspertiem.

Būtiskos jautājumos rezultāti abās valstīs ir līdzīgi – ir vairota policijas un citu profesionāļu izpratne un informētība par naida noziegumiem, pilnveidota sadarbība ne vien starp profesionāļiem un valsts institūcijām, bet arī sadarbība ar nevalstiskajām

organizācijām un pilsonisko sabiedrību. Tas ir īpaši nozīmīgs darba rezultāts abām valstīm, jo bija nepieciešama valsts varas iestāžu lielāka izpratne par naida motivētu noziegumu rezultātā cietušo pieredzi un šīs pieredzes iespaidu uz viņu kopienām, bija vitāli nepieciešama sadarbība ar NVO, kas sniedz atbalstu cietušajiem un informē valsts varas iestādes par naida noziegumiem. Publikācijas un informācijas izplatīšana masu medijos, tajā skaitā internetā par situāciju katrā no valstīm, veicina sabiedrības informētību un izpratni par situāciju naida noziegumu jomā. Tas arī ļauj šādu informāciju plašāk izmantot izglītības un profesionālās sagatavošanas programmās.

Protams, ir arī atšķirības starp abām valstīm, ja runājam par programmu īstenošanu un rezultātiem naida noziegumu apkarošanā. Šīs atšķirības atspoguļo to, ka katra no valstīm atrodas savā šā darba attīstības stadijā. Čehijas Republikas gadījumā policijā jau pastāv labi organizēta sistēma, kas ļauj apkarot naida noziegumus, kaut arī tas notiek plašākā ekstrēmisma apkarošanas kontekstā. Šis projekts saveda kopā policiju ar citām organizācijām, kurām arī ir svarīga loma šajā darbā, piemēram, prokuroriem, tiesnešiem un sociālajiem darbiniekiem. Tas veicināja iespējas pilnveidot sadarbību (pieeja, kuru vēlāk oficiāli pieņēma Iekšlietu ministrija). Čehijai bija būtiski, ka veidojās savstarpēja sapratne un cieņa starp policiju un nevalstiskajām organizācijām, kas ir labs priekšnoteikums, lai nākotnē rastos labāka sadarbība starp grupām, kuras agrāk bija izolētas cita no citas vai dažkārt pat konfliktēja. Pozitīvs projekta rezultāts Čehijai ir arī tas, ka policija sāk izprast cietušo pieredzi, rasisma draudu un citu naida motivētu noziegumu iespaidu uz šo cietušo kopienām.

Latvijā nozīmīgākais rezultāts ir tas, ka rasisma un citu naida motivētu formu draudi tagad ir oficiāli iekļauti Valsts policijas darba kārtībā – šī problēma tikai nesen guvusi sabiedrisku rezonansi. Darbs ar Valsts policijas Rīgas pilsētas struktūrvienībām, kuru atbildībā esošajai teritorijai raksturīga liela etniskā un cita veida dažādība, tās gatavība sadarbīties augstākajā līmenī ļauj izmantot šo pilotprojektu par pamatu turpmākai plašāka mēroga darbībai. Uzticība, kas izveidojusies starp Latvijas Cilvēktiesību centru un Rīgas pilsētas policijas vadību, ir ļāvusi realizēt vairākas pozitīvas ieceres, īstenot virkni iniciatīvu par policijas darba uzlabošanu etniski un sociāli dažādajā pilsētā. Domājams, ka šīs iniciatīvas tiks tālāk attīstītas, taču laika gaitā būs nepieciešama spēku konsolidācija un nostiprināšana, jo īpaši domājot par policijas, prokuroru un tiesu sadarbību un sadarbību ar nevalstiskajām organizācijām, lai naida motivētus noziegumus varētu apkarot efektīvi, neaizmirstot arī par cietušo vajadzībām. Iniciatīvai jānāk no Valsts policijas un citām valsts iestādēm, ar laiku tā ir

paplašināma, veidojot pamatu modelim Latvijā policijas darbā ar daudzveidīgu sabiedrību kopumā, un konkrēti – darbā ar naida noziegumu apkarošanu. Ja uzņemto tempu grib saglabāt, ir būtiski veidot nākamo projektu, kura realizācijai ir nepieciešami resursi, kā arī ilgstoša starptautiska palīdzība un redzamība. Tad jaunajai pieejai ir cerības kļūt par policijas darba neatņemamu sastāvdaļu un praksi Latvijā.

5. GŪTĀS ATZIŅAS UN SECINĀJUMI ES KONTEKSTĀ

(a) Gūtās atziņas

Galvenās atziņas šā projekta sakarā ir saistītas, pirmkārt, ar esošo pieredzi abās valstīs cīņā ar naida motivētiem noziegumiem, un, otrkārt, ar abu nevalstisko organizāciju pieredzi, īstenojot šāda veida projektu.

Runājot par pašreizējo pieredzi abās valstīs, jāatzīmē, ka projekts izgaismoja daudzas problēmas, tomēr galvenās atziņas ir šādas:

1. Efektīva likumdošanas bāze, kas ne tikai nosaka kriminālatbildību par konkrētiem rasistiski motivētiem noziegumiem, bet arī atzīst rasistisku un citu naida motīvu par atbildību pastiprinošu apstākli vardarbīgos un citos noziegumos, ir labs (taču nekādā gadījumā pietiekams) pamats, lai policija varētu efektīvi reaģēt uz naida motivētiem noziegumiem. Latvijā nepilnības šajā jomā, kā arī likuma normu trūkums saistībā ar homofobijas motivētiem noziegumiem pagaidām ir neatrisināta problēma.
2. Nepieciešamas pilnīgi skaidras vadlīnijas un procedūras naida noziegumu identificēšanai, reģistrēšanai un izmeklēšanai, kas savukārt prasa darbinieku izglītošanu. Čehijas Republikā mācības ir paredzētas speciālajām struktūrām, kas nodarbojas ar ekstrēmismu, taču trūkst plašāka mēroga mācību programmu par naida motivētiem noziegumiem policijas darbiniekiem kopumā. Latvijā šī problēma gaida savu risinājumu.
3. Policijai ir jāprot novērtēt, kādu tieši iespaidu naida motivēti noziegumi atstāj uz cietušajiem, viņu kopienām un sabiedrības saliedētību vispār. Policijas darbiniekiem ir jāsaprot, ka arī tā dēvētajiem zemā līmeņa incidentiem var būt visai nopietnas sekas un ka cietušajiem noteikti nepieciešams atbalsts, lai atgūtu pašapziņu un lai viņi nebaidītos ziņot par šādiem incidentiem. Ir labi, ka policija veido partnerattiecības ar nevalstiskajām organizācijām šo jautājumu risināšanai. Abās valstīs vēl ir daudz darāmā šajā jomā (kaut arī projekts neapšaubāmi bija solis uz priekšu).

4. Ļoti svarīgi, lai policija sadarbotos ar visām tām institūcijām, kurām ir liela loma naida noziegumu apkarošanā (īpaši tas attiecas uz prokuratūrām un tiesām). Lai šo uzdevumu varētu sekmīgi veikt, ir jāizveido attiecīgas struktūras un procedūras, kā arī jāorganizē kopīgas mācības gan nacionālajā, gan starptautiskajā līmenī. Abās valstīs šī efektīvas reaģēšanas dimensija ir jāattīsta tālāk. Projekts ļāva sanākt kopā pārstāvjiem no dažādām institūcijām, kas ir lielākais šā projekta ieguvums.
5. Nozīmīgs ir arī preventīvais darbs, jo tiesību aizsardzības normas, lai cik efektīvas tās būtu, pašas vien nespēj atrisināt naida motivētu noziegumu problēmu. Ir nepieciešama sabiedrības izglītošana valsts mērogā, kā arī mērķtiecīgs darbs ar potenciālo pārkāpēju grupām. Visvairāk var darīt skolas un nevalstiskās organizācijas, policija arī var dot savu ieguldījumu, taču valsts vadībai ir jāuzņemas vadošā loma. Abās valstīs valdības ir ievieš programmas iecietības veicināšanai sabiedrībā vispār, taču šīm programmām ir jābūt adresētām galvenajām institūcijām un mērķa grupām, turklāt tām nepieciešams atbilstošs finansējums un ilgtermiņa plānošana.

Abu partneru pieredze projekta īstenošanā ļauj izdarīt šādus secinājumus:

1. Policija un citas iestādes tikai iegūst, ja projektu vada nevalstiska organizācija. Nevalstiskās organizācijas ir elastīgas un neatkarīgas, tām ir svaiga un konstruktīvi kritiska attieksme pret organizācijas darbu, īpaši tajos aspektos, kas skar pakalpojumu sniegšanu sabiedrībai. Tās var piedāvāt policijai materiālus par naida noziegumos cietušo pieredzi un veidot sadarbības saikni starp dažādām kopienām un policiju. Ja finansējums nonāk nevis tiešā veidā policijā, bet tiek novirzīts uz nevalstiskām organizācijām, policija ir spiesta sadarboties ar šīm organizācijām, lai gūtu no tā praktisku labumu. Arī nevalstiskās organizācijas ir spiestas meklēt konstruktīvas pieejas, lai šāda sadarbība izveidotos.
2. Nevalstiskajām organizācijām un policijai tomēr ir atšķirīgas lomas un darba stils. Nereti vērojama savstarpēja ignorānce un dažreiz arī neuzticēšanās, kas jāpārvar, lai sadarbība kļūst efektīva. Ir vajadzīgs laiks, lai izveidotos savstarpēja sapratne un uzticēšanās, lai attiecības kļūtu stabilas un abas puses varētu strādāt kopā, lai sasniegtu kopējus mērķus, vienlaikus respektējot atšķirības. Latvijā LCC ir ilgstoši veidojis dialogu ar policiju, šādā veidā būvējot attiecības, kas balstās uz sadarbību.
3. Lai nevalstiskās organizācijas kļūtu par labiem policijas partneriem, to darbam jābūt profesionālam un administrācijai efektīvai. Tām ir ļoti jāizprot policijas

darba organizācija, struktūra un kultūra, jābūt skaidram un precīzam priekšstatam par policijas mērķiem un metodēm, veidojot partnerību ar organizāciju, ar kuru tai iespējams interešu vai uzskatu konflikts. Abas nevalstiskās organizācijas pēdējos gados kā partneri ir attīstījušas savu spēju sadarbīties ar policiju šādā veidā.

4. Policijai savukārt ir jāsaprot nevalstisko organizāciju atšķirīgais raksturs un loma, kā arī tas, ka šīs organizācijas parasti ir samērā nelielas un nepietiekami finansētas. Ņemot vērā šos faktorus, policijai jābūt gatavai pašai nākt klajā ar pozitīvām iniciatīvām un palīdzēt nevalstiskajām organizācijām (piemēram, ar resursiem un praktiskiem padomiem) veidot partnerību, kas ļautu pildīt savus tiesību sargāšanas un sabiedrības aizsardzības pienākumus. Šā projekta īstenošanas gaitā abās valstīs policija ir izrādījusi lielu vēlēšanos sadarbīties ar nevalstiskajām organizācijām šādā veidā.
5. Nedrīkst par zemu novērtēt to, ko policija ieguva no starptautiskas sadarbības iespējām šajā projektā. Pirmkārt, tā ir iespēja starptautiskā mērogā parādīt labas prakses paraugus saviem kolēģiem citās valstīs. Tas pats par sevi stimulē pozitīvu attīstību. Otrkārt, pieredzes apmaiņa nenoliedzami ļauj kaut ko iemācīties, īpaši tad, kad tas tiek darīts neformālā gaisotnē, kad laiks nav stipri ierobežots un kad sadarbojas divas policijas, respektīvi, profesionāli, kuru starpā valda savstarpēja uzticēšanās. Treškārt, projekts bija īpaši noderīgs Latvijas policijai, kura varēja mācīties no saviem vairāk pieredzējušajiem čehu kolēģiem, jo abas valstis vieno līdzīga pagātnes pieredze – abas valstis ir dzīvojušas padomju režīma apstākļos, abām valstīm ir samēra neliela pieredze nauda noziegumu apkarošanā, salīdzinot ar viņu Rietumu partneriem. Protams, daudz deva arī iespēja mācīties no ekspertiem, kuri bija atbraukuši no Rietumeiropas un Skandināvijas, jo viņi ir pāvirzījušies tālāk tādās jomās kā datu vākšana, nauda motīva izmeklēšana, palīdzība cietušajiem un sadarbība ar pilsonisko sabiedrību vispār. Šie eksperti demonstrēja labas prakses paraugus saistībā ar starptautiskajiem standartiem šajās un citās policijas darba jomās, apkarojot nauda noziegumus. Tādi paraugi ļauj Čehijas un Latvijas kolēģiem izvērtēt un pielāgot tos saviem apstākļiem un tad strādāt pie to īstenošanas, kaut arī tas noteikti prasīs laiku un ilgstošu valdības un starptautisko atbalstu.

(b) Secinājumi Eiropas Savienības kontekstā

Eiropas Savienība ir stingri apņēmusies atbalstīt sociālās integrācijas un sociālās vienlīdzības politiku, bet naida noziegumi kavē tieši šos procesus. Konkrēti runājot, Rasu direktīvas un citu esošo un plānoto direktīvu mērķis ir novērst diskrimināciju uz dažādiem pamatiem un apkarot dažādus diskriminācijas veidus. Daži dokumenti attiecas uz konkrētām grupām, piemēram, romiem, kuri īpaši bieži cieš no naida noziegumiem. Nesen pieņemtais ietvarlēmums par rasismu un ksenofobiju paredz naida noziegumu apkarošanu visā Eiropas Savienībā, kaut gan tā tvērums ir daudz šaurāks nekā bija iecerēts desmitgades sākumā.

Kā izriet no pētījuma ievada, visas pazīmes liecina, ka Eiropā naida noziegumu skaits turpina pieaugt, un Eiropas Savienības mērogā veiktā cietušo aptauja, ko organizēja Pamattiesību aģentūra, vistuvākajā laikā sniegs sistematizētus datus par problēmas mērogiem Eiropas Savienības reģionā. Nacionālās aptaujas par pašreizējiem pasākumiem, lai apkarotu rasistiski motivētu vardarbību, ko publicējusi EUMC (FRA priekštecis), parāda esošo mehānismu vispārējo vājumu un nekonsekventu raksturu, īpaši datu vākšanas un policijas uzraudzības jomā. Tāda ir situācija, neraugoties uz to, ka daudzās ES valstīs ir labas prakses piemēri un pieejami materiāli par starptautiskajiem standartiem, kā arī plašāku Eiropas institūciju, piemēram, EDSO un Eiropas Padomes praktiskās vadlīnijas.

Šajā kontekstā pieredze, kas gūta projekta ietvaros, ir ārkārtīgi vērtīga. Tā piedāvā metodoloģiju un darbības modeli, ko varētu izmantot visā Eiropas Savienībā labas prakses ieviešanai cīņā pret naida noziegumiem, izmantojot policijas un nevalstisko organizāciju sadarbību. Projekts ir parādījis, ka, ja tiek sniegts finansiāls atbalsts nevalstiskām organizācijām, kuras jau ir pierādījušas spēju sadarboties ar policiju kā ar partneriem, tās var lielā mērā palīdzēt policijai vairot zināšanas un izpratni par naida noziegumiem, veicināt ziņošanu par noziegumiem, sadarboties ar citām institūcijām, kuras nodarbojas ar naida noziegumiem, kā arī palīdzēt policijai veidot kontaktus ar cietušajiem un viņu kopienām. Nevalstiskās organizācijas spēj arī veicināt starptautisko pieredzes apmaiņu starp policijām dažādās valstīs, nodrošināt starptautisku ekspertu konsultācijas, kā arī koordinēt sadarbību ar citām Eiropas institūcijām, piemēram, EDSO un Eiropas Padomi.

Tādēļ būtu lietderīgi ieteikt šajā projektā izmantoto metodoloģiju ieviest arī citās Eiropas Savienības valstīs, lai palīdzētu realizēt ES apņemšanos cīnīties pret rasisma un citu aizspriedumu motivētu vardarbību un noziegumiem vispār. Tā varētu būt

pastāvīga mērķa programma ar ES finansējumu. Galvenais šādā programmā būtu tas, ka katrā valstī tās īstenošanu vada nevalstiska organizācija, kuras mērķis ir realizēt Eiropas Savienības saistības rasisma un citu naida noziegumu jomā. Starptautiska pieredzes apmaiņa labi papildinātu nacionālā līmeņa aktivitātes.

Šāda programma neprasītu pārāk lielus naudas resursus. Būtu labi to integrēt ar citām esošajām vai plānotajām iniciatīvām, kas vērstas uz diskriminācijas apkarošanu un sociālās integrācijas veicināšanu visā Eiropas Savienībā, jo tas samazinātu katras valsts izdevumus un nodrošinātu noturīgus rezultātus. Turklāt tas nedrīkst būt viens atsevišķs pasākums. Tā ir mācība, kas gūta šajā projektā, jo ir pilnīgi skaidrs, ka ir nepieciešams pastāvīgs ārējs atbalsts, īpaši Latvijā, kur policijas darbs ar naida noziegumiem vēl ir aizmetņa stadijā.

Naida noziegumu apkarošana, jo īpaši šābrīža globālajos politiski ekonomiskajos apstākļos, tādēļ uzskatāma par pastāvīgu izaicinājumu Eiropā, lai varētu attīstīt efektīvus policijas mehānismus un citu institūciju aktivitātes valstīs, kuras nesen pievienojušās Eiropas Savienībai (piemēram, Centrāleiropā un Austrumeiropā) un kurām vēl nav lielas pieredzes šajā jomā. Tādēļ pasākumu kompleksam naida noziegumu apkarošanā jābalstās uz ilgtermiņa stratēģisko domāšanu, uz palīdzības sniegšanu dalībvalstīm šābrīža vajadzību un Eiropas Savienības politisko saistību izpildīšanai šajā jomā, izmantojot starptautiskās sadarbības mehānismus un pieredzes apmaiņu.

GALVENIE AVOTI UN ATSAUCES

(a) Projekta dokumenti

LCC. "Naida noziegumu apkarošana Latvijā: likumdošana un policijas prakse".
LCC. Dzelme, Inta, PhD. "Uzbrukums tam, kas es esmu".
CHC. "Naida noziegumu apkarošana Čehijas Republikā".
CHC. "Naida noziegumos cietušie Čehijas Republikā".
LCC. Gala ziņojums EK par projektu "Naida noziegumu apkarošana Latvijā un Čehijas Republikā: likumdošana, policijas prakse un NVO loma".

(b) Starptautiskie dokumenti

ES. Rasu direktīva, 2000.
ES. Ietvarlēmums par rasismu un ksenofobiju, 2008.
EUMC. Rasistiski motivēta vardarbība 15 ES dalībvalstīs.
EUMC. Policijas darbs, apkarojot rasu noziegumus un vardarbību.
ES/ENAR. Ēnu ziņojums. Rasisms Čehijas Republikā, 2007.
ES/ENAR. Ēnu ziņojums. Rasisms Eiropā, 2007.
ES/ENAR. Rasisms Latvijā, 2007ES/FRA, EU-MIDIS: pārskats par Eiropas Savienības minoritātēm un diskrimināciju (izstrādāšanas stadijā).
OSCE/ODIHR. Naida noziegumu apkarošana EDSO reģionā, 2005.
OSCE/HCNM. Rekomendācijas par policijas darbu multietniskās sabiedrībās, 2006.
CoE. Rasisma un ksenofobijas motivētas vardarbības apkarošana Eiropā. Pārskats un praktiskas vadlīnijas, 1996.
CoE/ECRI. Rasisma un rasu diskriminācijas apkarošana policijas praksē, 2007.
CoE/ECRI. Trešais ziņojums par Čehijas Republiku, 2004.
CoE/ECRI. Trešais ziņojums par Latviju, 2008ECTHR, Nahova pret Bulgāriju, 2005.